

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וארא, תשס"ט
מספר 793

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על קוצר רוח ועבודה קשה

כאשר משה מופיע לפני בני ישראל ומבשר להם על הישועה הקרובה, הכניסה לארץ ישראל והתנחלות בה, מגיבים ישראל בקרירות ובחוסר אמון, כלשון הכתוב: "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל-מֹשֶׁה". הסיבות מופיעות מיד לאחר מכן: "מִקְצָר רוּחַ וּמִעֲבֹדָה קָשָׁה" (ו:ט). תגובתם זו של ישראל הפוכה מתגובתם הקודמת: "וַיֵּאמְרוּ הָעָם... וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ" (ד:לא). האם סיבת המהפך במצב רוחם ובתגובתם של בני ישראל היא שפרעה הכביד את עול השעבוד וציווה שלא לספק להם עוד תבן ללבנים? והרי משה מבשר להם שהם עומדים להשתחרר מן השעבוד, ולכן מן הראוי היה שיגיבו כמו שהגיבו בפעם הראשונה! שאלה זו מנוסחת במכילתא בזו הלשון:

ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח" וגו' וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח? נולד לך בן זכר, רבך מוציאך לחירות, ואינו שמח? אם כן למה נאמר "ולא שמעו אל משה"?

במדרשים ובדברי המפרשים שהלכו בעקבותיהם מוצאים שתי גישות עיקריות להסבר תגובתם זו של בני ישראל. גישה אחת מציגה את בני ישראל באור שלילי ביותר, חסרי אמונה בא-ל ועובדי עבודה זרה. גישה זו מוצאים למשל במכילתא, בהמשך לשאלות שהוצגו לעיל. על פי המכילתא, דבריו של משה בפעם הזאת הכילו שני מסרים: אחד גלוי ונזכר בכתוב ואחר סמוי ואינו מוזכר בכתוב. המסר הגלוי הוא בשורת הגאולה והשחרור מן השעבוד. מסר זה התקבל בוודאי בשמחה רבה, אולם המסר הסמוי – נאמנות מוחלטת לא-ל – היה קשה בעיניהם, שכן נדרש מהם שינוי מוחלט בהתנהגותם הדתית: היותם נבדלים ויוצאי דופן ומובחנים משכניהם. לפי המכילתא, העבודה אינה העבודה הפיזית של השעבוד והבנייה, וגם הקושי אינו בעבודה עצמה, אלא העבודה היא עבודה דתית, והקושי הוא נפשי:

אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה, שנ' "וְאָמַר אֱלֹהִים אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אֶל-תַּטְמְאוּ" (יח' כ:ז). ואומר "וַיִּמְרוּ-בִי וְלֹא אָבּוּ לְשָׁמֵעַ" וגו' "וְאַעֲשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחַל" וגו' (שם ח-ט). הה"ד "וַיִּדְבַּר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן וַיֹּצִיאוּם אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", ציווה לפרוש מעבודה זרה (מכילתא דר"י בא - מסכתא דפסחא פרשה ה; ראו גם שמ"ר פ"ו, ה).

נראה שיש הבדל בין שני המפגשים הללו של משה עם בני ישראל. המפגש הראשון היה מעין מפגש היכרות והצהרת כוונות כללית. משה הציג את עצמו ואת הא-ל ששלח אותו והסביר את המטרה הכללית של בואו. לכן העם הגיב כפי שהגיב – באמונה ובשמחה. אולם עתה, בפעם השנייה, משה מעמיד בפניהם דרישות של אמונה בא-ל ונאמנות לו, שינוי באורח החיים ובהתנהגות הדתית ופרישה מעבודה זרה, ועל כן לא שמעו אליו. מכאן למדנו שבני ישראל היו שקועים בעבודה זרה בהיותם במצרים ולא שמרו על החינוך והייחוד שקיבלו מאבותיהם. אילו רק התבשרו על השחרור, דהיינו הבשורות הטובות ללא בקשת תמורה מצדם, ודאי שהיו שמחים כמו במפגש הראשון. אולם משנוספה דרישת התשלום, ולדעתם תשלום כבד, התחלפה השמחה בקוצר רוח.

ר' יעקב סקאלי (תלמיד הרשב"א) מסביר בעקבות המדרש את מצבם המיוחד של בני ישראל במצרים, בסביבת העבודה הזרה שעבדו שם. לשיטתו, גלות מצרים לא הייתה צריכה להיות גלות

כה קשה עם שעבוד ועבודת פרך, אלא היו אמורים להיות בה תנאי שעבוד נוחים יותר. לדעת ר' יעקב סקאלי, העבודה הקשה שעבדו במצרים הייתה תוספת עונש על גזירת ברית בין הבתרים. התנאים הקשים היו באשמתם של ישראל ותגובה למעשיהם, ולא על פי התכנית הראשונית. סקאלי משלב בדבריו רעיונות שהם תוצאה טבעית של המציאות על פי החוקיות האסטרולוגית מצד אחד, ומצד אחר ההשגחה האלוקית המיוחדת של שחר ועונש. על עבודה זרה שעבדו בני ישראל במצרים הם מקבלים עונש - שינוי המערכת האסטרולוגית שלהם:

וכשרצה הקב"ה לקיים הגזירה שגזר על אברהם "כי גר יהיה זרעך" וגו', בחר להם מכל הארצות ארץ מצרים. ולמה מצרים, כדי שירחמו עליהם ויהיה נקל להוציאם, כי מצרים היו עובדים לטלה שהוא מזל ישראל, אם כן מן הדין יהיה להם לאהוב אותם ולרחם עליהם, אלא מפני שישראל עזבו את השם ית' ונטמאו בגלולי מצרים ועבדו ע"ז... שמת מהם המזל ואז התחילו מצרים להעבירם בפרך בחומר ובלבנים... למה מררו את חייהם בחומר ובלבנים מפני העבודה הקשה שהיו עובדים שהיא ע"ז, וכענין שנאמר "ולא שמעו אל משה מקצת רוח ומעבודה קשה", שפירושו ע"ז... ומאחר ששמט מהם מזל טלה נעתקו מזלם לשור כדי לסבול העול של שעבוד כשור לעול (תורת המנחה, שמיני, עמ' 407).

לעומת זאת, רשב"ם (בפירושו לשמ' ו:ט) נשאר נאמן לפשט הכתובים וסובר שהעבודה הקשה היא העבודה שעליה נאמר קודם לכן "תכבד העבודה" (ה:ט) – ההוראה שלא לתת לבני ישראל חומרי גלם לבנייה, אלא לדרוש מהם ליצור תחילה את חומרי הגלם, ובכל זאת לא להוריד את התפוקה – "מתכונת הלבנים". השינוי בתנאי העבודה שנגרם בעקבות דבריו של משה בהופעתו הקודמת, הביאם לפקפק בדבריו של משה בפעם הזאת.

רשב"ם מדגיש בדבריו שחוסר אמונה זה לא היה טבוע בלבם, אלא היה תוצאה של המציאות החדשה שהתגשה עליהם ולא אפשרה להם לחשוב ולהרהר בדברים ששמעו ולבחון אותם כראוי. בתגובתם זו הביעו אכזבה מן המציאות המיידית שהיו נתונים בה, ושעל פי פרשנותם נוצרה בעקבות האמון שנתנו במשה קודם לכן.

בדרכו זו של הרשב"ם הולכים גם "חזקוני" ור' בחיי בן אשר בפירושיהם. ה"חזקוני" אף צמוד יותר אל פשט הכתובים ומפרש את המילה "שמעו" במובנה הפשוט – שמיעת האוזן. בגלל כובד העבודה שהושתה עליהם ויראתם מפני נוגשי פרעה והשוטרים לא היה להם אפילו את הפנאי להתאסף סביב משה ולשמוע את דבריו, כל שכן להפנימם או להאמין בהם. לפי ה"חזקוני", שאלת קבלת הדברים והאמונה בכלל לא עלתה, כיוון שהם לא שמעו כלל את הדברים:

"ולא שמעו אל משה", נתייראו לשמוע אל משה מחמת קוצר רוח של העבודה הקשה שציווה אליהם פרעה כבר: "תכבד העבודה על האנשים ואל ישעו בדברי שקר" של משה. וי"ד ומעבודה קשה יתרה וטפלה.

לשיטת "חזקוני", אין כאן שני דברים נפרדים אלא רק דבר אחד. קוצר רוח ועבודה קשה קשורים ביניהם בקשר של סיבה ומסובב, דהיינו קוצר הרוח שהוא תוצאה של עבודה קשה. הוי"ו שבמילה "ועבודה" אינה וי"ו החיבור.

גם ר' בחיי בא להגן על בני ישראל ומדגיש שתגובתם לא הייתה ביטוי של חוסר אמונה אלא תוצאה של המצב שבו היו נתונים.

רלב"ג מחלק את הסיבות לתגובת בני ישראל לשני גורמים. אמנם התוצאה היא שלא שמעו אל משה, אולם האשם הוא לא רק בבני ישראל אלא גם במשה. לדעת רלב"ג, את הבשורה הזאת אל בני ישראל לא אמר אהרון אלא משה עצמו. וכידוע, משה היה כבד פה וכבד לשון, ולפי רלב"ג "היה לואה [=מתגעגע, מתקשה] כשהיה רוצה לסדר דבריו באופן נאות, כי לא היה איש דברים" (שמ' ד:י), כלומר הוא לא יכול היה לנסח דבריו ניסוח שוטף ומושך, ולכן דבריו היו מבולבלים ומקוטעים. הסיבה לכך הייתה שתיקתו הממושכת של משה בזמן שהייתו במדבר עם הצאן, ניתוקו מחברת אנשים והתבודדותו הרבה במטרה להשיג את הנבואה. אבל גם בני ישראל לא היו פנויים להקשיב לדבריו של משה ולנסות להתרכז במסרים שהביא להם. אם כן, יש כאן שילוב של שתי בעיות: האחת – יכולת הדיבור המוגבלת של משה, והאחרת – בני ישראל היו עסוקים בעבודתם הקשה ולא יכלו להתרכז בדבריו של משה:

והנה דיבר משה אל הדברים אל בני ישראל בזולת אהרן. ולא האמינו בני ישראל בדברי משה מפני קוצר רוח משה להתבונן בסדור דבריו כראוי, כדי שייפה להם זה המאמר באופן שיכנסו דבריו באזניהם. והיה זה כן מפני רוב התבודדות משה בהשגות הא-לוהיות כמו שקדם, ומפני העבודה הקשה שנתחדשה להם אחר שדבר משה אל פרעה במלאכות ה' תעלה (בפירושו על אתר).

אברבנאל (בפירושו לשמ' עמ' מט) וספורנו – כל אחד בדרכו, ממשיכים את כיוון החשיבה של רלב"ג ללמד זכות על עם ישראל במצבם המיוחד. שניהם מדגישים שאין להאשים את ישראל בחוסר אמונה בא-ל ובמשה. לדעת אברבנאל, השעבוד יצר מצב נפשי וגופני קשה המתבטא במילים "קוצר רוח" – נפשי, ו"עבודה קשה" – גופני. הם היו עסוקים מדי בעבודתם עד שלא היה סיפק בידם אפילו לשמוע את דברי משה, כל שכן לעיין בהם, לנתחם ולהגיב להם. אברבנאל מדגיש גם הוא בדבריו שתגובתם זו לא נבעה מחוסר אמונה, כיוון שהם היו מאמינים, אלא שלא יכלו אפילו לשמוע את הדברים בגלל עבודתם הקשה.

פרופ' שאול רגב
החוג הרב תחומי במדעי היהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>